

Ferkov Jakab

DUNAPARTI ANZIKSZ, MOSÓNŐK A DUNÁN

Absztrakt

Az emberiség mindig felhasználta a folyókban, valamint folyópartokban rejlő lehetőségeket és előnyöket, ezért gyakran számos település a folyók mellett jött létre. Ilyen település Mohács is, amelynek lakói messzemenően kihasználták a Duna által nyújtott előnyöket. Ezek a lehetőségek a történelmi eseményekkel, a technikai fejlődéssel párhuzamosan és a társadalmi elvárásoknak megfelelően idővel megváltoztak, és ezzel együtt átalakult a város folyópartja is.

Kutatásom célja a mohácsi folyópart panorámájára vonatkozóan bemutatni ezt a változást, valamint egy olyan tevékenységet, amelyet a város lakói, de főleg asszonyai, felhasználva a Duna lágy vizét még a 20. század második felében is gyakoroltak.

Eredményeim egyrészt a már korábban megjelent helytörténeti kutatásokra, másrészt orális forrásokra támaszkodnak, illetve válogattam a mohácsi Kanizsai Dorottya Múzeum fotógyűjteményének anyagából is.

A lehetőségek sorában kihasználták a víziközlekedést és az ezzel együtt járó kereskedelmet, a folyón való átkelést, a halászatot és a víz energiájának segítségével az úszó vízimalmokban való őrlést. A városnak egykor két kikötője és két átkelőhelye is volt, és a sorban később helyet kapott a vízisport is, míg a dunai mosás szinte mindvégig jelen volt. A folyóban való mosásnak más módja volt nyáron és más télen. Továbbá partszakasztól függően volt egy felső és egy alsó mosóhelye. Bár a folyóban való mosás szokása a 20. század utolsó harmadára már megszűnt, a 21. század elején mohácsi sokác hagyományként ismét felelevenítették.

Talán ez is rámutat arra, hogy ha a folyóban rejlő előnyöket hozzáigazítjuk a mai társadalmi elvárásokhoz, továbbra is sok előnye származhat ennek a Duna-parti városnak.

Kulcsszavak: Duna; Mohács; mosás.

A Duna, amely Európa szívében ered és keleti, illetve délkeleti irányba haladva átszeli kontinensünket, számos mellékfolyójának vizét összegyűjtve a Fekete-tengerbe ömlik. Természetföldrajzi szerepe és kultúrtörténeti jelentősége óriási (Visy, 2003). Európa második leghosszabb folyójaként (2850 km) Közép-Európa és a Balkán 10 államát (Németország, Ausztria, Szlovákia, Magyarország, Horvátország, Szerbia, Románia, Bulgária, Ukrajna, Moldávia) köti össze. Amint az ókorban és a középkorban, úgy napjainkban is a legfontosabb a Kárpát-medence vízi útjai közül és Európa „országútját” jelenti (Font, 2003).

Mohács kialakulását a hajdani dunai limesszel párhuzamosan futó, Pannoniát Moesia provinciával összekötő, a középkorban is nagy forgalmú hadiút közelsége mellett, a Duna és annak víziútja is befolyásolta. A város ott jött létre, ahol a teraszszint és a Duna között a legkeskenyebbre szűkül az ártér területe. A folyó Fekete-tengeri torkolatától 1446,8 km-

re, a Fekete-erdei forrásától pedig 1443,2 km-re van, tehát a folyó hosszát tekintve nagyjából középen (Erdősi & Lehmann, 1974, p. 51). Ha a mai mohácsi Duna-szakaszt magasból szemléljük, egy nyugat felé kidomboruló kiflihez hasonlít. Ez fokozatosan alakult ki, és a városi partszakaszán a mohácsiak mindig is különféle tevékenységet folytattak, illetve folytatnak ma is. A Cigány-zátony előtt a legszélesebb, 775 m, és a városi és szigeti rév között a legkeskenyebb, 270 m. Kikötőjének forgalma a 19. század első felében Pest, Buda, Pozsony és Komárom után következett, messze megelőzve a többi Duna menti települést. Az 1840-es években nyersterményt évente 400 hajó rakodott a mohácsi kikötőben. Kiemelkedő jelentősége volt az 1721-től 1891-ig fennálló Duna-parti állami sóház forgalmának is (Erdősi & Lehmann, 1974).

A város lakói számos munkalehetőséget találtak a folyónak köszönhetően. Sokan éltek a halászatból, azonban a helyi halászok csak 1847-ban kaptak privilégiumot és 1872-ben alakultak ipartársulattá. A vízimolnárok céhe valamivel korábban, 1830-ban alakult meg és a 19. század végén már 27 hajómalom dolgozott a mohácsi Dunán (Nagy, 1993).

Munkát biztosított a Dunán történő átkelés, hajóközlekedés és teherszállítás is. A révészek, hajósok foglakozása gyakran apáról fiúra szállt. Mohácsnak egykor két kikötője és két révátkelési helye volt. A gőzhajózás megindulása után az osztrák DDSG, magyarul Dunagőzhajózási Társaság (DGT) kikötőjét 1831-ben nyitották meg. A gőzhajók itt vették fel a szenet, amelyet kezdetben lovaskocsikon, majd 1856-tól vasúton szállítottak Pécsről a kikötőbe. 1878-ban a pécsi szén 76 %-a érkezett Mohácsra (Erdősi & Lehmann, 1974). A Magyar Folyam és Tengerhajózási Részvénytársaság (MFTR) az 1890-es években nyitotta meg szabad-kikötőjét, amelynek a sokac rév felé eső oldalát a tutajosok, az alsót pedig a mohácsi korsósok dereglyéi foglalták el. Ma már ezeket hiába keresnénk, helyettük a motorcsónakok pontonjai sorakoznak, és az egykori DGT kikötőjére is csak romok emlékeztetnek, illetve kisebb részén, a vasútállomás alatt kapott helyet a Nemzeti Közlekedési Hatóság Hajózási Hatósági épülete és pontonja. Tovább haladva a partszakaszon déli irányba, találjuk a Mohácsi Városgazdálkodási és Révhajózási Vállalat hajójavitó műhelyét és a Sokac rév lejáróját. Az elnevezés onnan jött, hogy a város sokac lakossága egykor saját átkelőt tartott itt fenn, amelyen fennállása alatt mindvégig dereglyékkel biztosították a folyón való átkelést. Bár funkciója már rég megszűnt, de neve őrzi az emlékét mindmáig. A déli részen lévő városi átkelőben, vagy ahogy a mohácsiak hívták, a Sepácz révben, viszont már 1894-től a Dunagőzhajózási Társaságtól (DGT) bérelt gőzkomppal közlekedtek, majd ezt néhány hónap után egy csavargőzös által vontatott városi komp váltotta fel (Nagy, 1993). Ma már önjáró komp és motorhajó biztosítja a folyón való átkelést.

Egykori kikötői helyett jelenleg már csak az egykori Magyar Hajózási Részvénytársaság (MAHART) jogutódjának a hajókikötője és az Európai Unió schengeni határ-, illetve vámkikötője található Mohácsnál. Van viszont hajórakodója az északi partszakaszon a Bólyi Mezőgazdasági Rt-nak, a vámkikötő alatti magtárnál a Hlm Hungary Kft-nek és a túlparton a városi révátkelő alatt a Margitta Mg. Zrt-nek. Ezeken kívül a két rév közötti szakaszon a Mohácsi Városgazdálkodási és Révhajózási Vállalat tart fenn két nagyobb méretű pontont, amelyek az üdülőhajók kikötésére is alkalmasak, valamint itt található a mohácsi vízisportolók csónakháza is, míg a városi révátkelő alatti part-, illetve folyószakaszon a vízirendőrség épülete és pontonja található.

A Sokac révtől délre haladva egészen a korábbi TEMA FORG Textilhasznosító Vállalat gyáráig, amely az egykori Alt Gyula-féle bőrgyárból fejlődött ki, betonfal védi a várost a Duna áradásaitól. Az első betonfalat 1896-ban adták át (Nagy, 1993). Felső szakasza, amely a Sokac révtől a csónakházig terjed, két párhuzamosan futó falból áll, míg az alsó csak egy falból áll, és az 1980-as évek végére megmagasították, valamint kandalláberekkel látták el. Ennek folytatásaként a város déli partszakaszán töltés húzódik, amelyet az 1965-ös nyári, igen magas vízállás (989 cm) után jócskán megszélesítettek és magasítottak (Erdősi & Lehmann, 1974). A betonfal tövében a 2010-es években egy sétányt alakítottak ki, és Mohács egykori híres festőművészeről, Kolbe Mihályról nevezték el.

A folyót és városi partszakaszát azonban nemcsak kikötésre, rakodásra és átkelésre használták, hanem a nagymosások is általában a Dunán történtek. A mohácsi Duna városi oldalán két helyen mostak a folyóban. Volt egy felső mosóhely és egy alsó. A felső a két rév közötti partszakaszon, míg a másik a városi révtől délre, az egykori sóház helyén épült selyemgyár alatti partszakaszon volt, és egészen a Cigány-zátonyig terjedt, tehát jóval hosszabb volt, mint a felső. A nép az előbbit Sokac révi, az utóbbit pedig Sepácz révi mosóhelynek hívta. A sokacok általában a Sokac rév közelében mostak, de a két mosóhely megoszlásában szoros nemzetiségi elkülönülés nem volt. Mindenki a házához közelebbi mosóhelyre járt mosni.

A város, Dunától távolabb lakó, valamint a város tisztviselői, hivatalnokai és szellemi foglalkozású lakói, többnyire otthon mostak vagy mosattak. Azonban náluk is dunai vízben történt ez, mert a folyó vize sokkal lágyabb volt és „szebben mosott” mint a kúti víz. Számukra hordókban vitték a Dunáról a vizet. Az utolsó ilyen dunai vízhordó fuvaros „Braun bácsi” volt, aki egylovas kocsiján egy három hl-es hordóban hordta és „vödrönként 8-10 fillérért” árulta. Az 1950-es években még hajmosáshoz is tőle vette a helyi Fodrász Ktsz a Duna lágy vizét.

Nagymosásokat általában a nagyobb mezőgazdasági munkák után, illetve között tartottak, valamint tavasz elején. Másként mostak nyáron, és másként télen. A téli mosás inkább késő ősszel vagy tél elején történt. Abban is különbözött a nyáritól, hogy egyrészt ritkább volt, másrészt pedig a mosandó ruha előzőleg egy lúgos áztatást kapott, és az ezt követő dunai mosás viszonylag rövidebb volt. A nyári mosáskor viszont nem volt szükség lúgos áztatásra, és sokkal gyakrabban mostak, nem ritkán kevesebb ruhával egy-egy kisebb mosásra is lementek a folyóra.

Ha nem volt sok mosandó, akkor általában az asszonyok, lányok vagy gyerekek vitték le a szennyest a Dunához. Többnyire oly módon, hogy a mosószéket megfordítva helyezték a fejükre, és a felfelé álló lábak közé helyezték a szennyest, de vihették kosárban vagy lavórban is. A mosószappant a mosandó kelmébe csavarták, és amíg egyik kezükkel egyensúlyban tartották a mosószéket vagy kosarat, a másikban a *prátyák*, azaz a mosófa volt. Ha viszont már több volt a mosandó, akkor az *obramenica*, azaz vízhordóvállfa két végére helyezve (akasztva, vagy rátekerve) vitték a szennyest. Ilyenkor a mosópad a hónuk alatt, a mosófa pedig a kezükben volt. Amikor meg nagyon sok volt a mosnivaló, akkor tragacson vagy kétkerekű kiskocsin vitték a folyóhoz a ruhát. A mosószappant szappanfőzőktől szereztek be. Mohácson két szappanfőzde volt: a „Nájzer szappanfőző” és Khón

Manó szappanfőzdéje. Ez utóbbi műhelyből nőtt ki az 1920-as évekre a hírneves „Junó szappangyár”, amely még az államosítás után is működött, az 1960-as évekig.

Nyári mosáskor az asszonyok vagy lányok csak bokáig, legfeljebb térdig álltak be a folyóba, és a mosópadot mindig úgy helyezték, hogy a folyó felé lejtjen. Így a ruhából kicsapkodott szennyves víz nem a mosó felé folyt, hanem a folyóba. A ruhát először belemártogatták a vízbe, majd *hurkába* tekerték és a mosópadon a mosófával jól kicsapkodták belőle a vizet. A szennyeződéstől függően ezt kétszer-háromszor, vagy akár többször is megismételheték. Az „előmosás után” újra beáztatták, de ezután már kitergetve helyezték a mosópadra és szappannal jól átdörzsölték, *megzőcskölték*. Ezután újra összehajtogatták és vigyázva arra, hogy az állandóan „hurkában maradjon”, a mosófa élével kicsapkodták belőle a szappanos vizet. Mindezt addig ismételték, amíg már csak tiszta víz folyt belőle. Ha már elég tisztának találták, akkor az öblítés következett, de ekkor már a mosófának nem az élével, hanem a lapjával csapkodták ki a vizet. Az így megmosott és kiöblített ruhát gyakorta még ki is csavarták, és a parti kövekre terítve szárították. Mire a mosás végére értek, az elsőnek mosott ruhák általában már meg is száradtak. Nyári mosáskor gyakran a gyerekek is jelen voltak. A kisebbek fürödtek, a nagyobbak horgásztak vagy a szállításban, teregetésben segédkeztek. Nyári nagymosásokra általában aratás után, szénahordás előtt, vagyis leginkább augusztusban került sor.

A téli mosás már sokkal bonyolultabb és nehezebb volt, részben ezért is volt ritkább. Csak akkor mostak, ha megfelelő mennyiségű mosandó jött össze, mert kevesebb ruhával nem volt értelme lemenni a folyóra. Télen, a folyóban való mosást megelőzően, először előáztatták a mosandót. Az áztatás két-három napig is tarthatott. Ezután beszappanozták, és rétegesen elhelyezték egy fakádba, az ún. *lúgzóba* vagy *szapullóba*, majd az újabb áztatás következett. Ez viszont már fahamuból készített *lúg* hozzáadásával történt. A lúgot úgy állították elő, hogy a tiszta fahamut berakták egy kb. 30 l-es *mosósajtárba*, mégpedig olyan mennyiségben, amilyen erősségű lúgot akartak nyerni. Ezután a fahamut forró, lobogó vízzel leforrázták és alaposan átkeverték, hogy ne legyen csomós, majd hagyták leülepedni.

A lúgelőállításnak volt egy másik módja is: a fahamut lepedőbe vagy hamuruhába, szütyőbe, hamuzsákba tették, és egy, az üstön vagy vasfazékon keresztbe fektetett fáról belógatták a forró vízbe, mégpedig úgy, hogy ne érjen az üst vagy fazék aljához, illetve oldalához. Mintegy egyórányt főzték így, majd a fahamut kivették, és ülepedni hagyták.

Miután az előáztatott és beszappanozott ruhát elhelyezték a lúgzóba, ráöntötték a már leülepedett lúgot. Az erősen szennyezett és zsíros textíliát általában a lúgzó aljába rakták, mert „ott ette a legjobban a lúg”. A lúgzó legaljára mindig egy durván szőtt, míg legfelülre egy lenből vagy pamutból finoman szőtt lepedőt tettek. Ha a lúg már feloldott minden szennyeződést, amihez általában egy éjszaka elég volt, a lúgzót tragacson vagy szekéren levitték a folyóhoz. Itt a mosás ugyanúgy történt, mint nyáron, de már nem vízben, hanem fapadlón állva végezték, és mivel már előzőleg alaposan kiázott a ruha, sokkal rövidebb ideig tartott. Amennyiben be volt fagyva a folyó, léket vágtak és a jégre szalmát szórtak, hogy biztosabban álljon rajta a padló, illetve ne csúszkáljanak. A téli mosáskor gyakran többen is összeálltak és a lúgzót a ruhával közösen szállították a folyóhoz. Ilyenkor egy üstöt is felállítottak a parton, amelyben vizet melegítettek. Ez azonban nem a mosásra

szolgált, hanem ha már nagyon fázott a kezük, ebben a vízben melegítették fel. Nem hiányozhatott a pálinka és bor sem, amely szintén a felmelegedést szolgáltatta. A kimosott ruhát hazaszállították, majd otthon kiteregetve *fagyasztották*, azaz szárították.

A dunai mosás a korszerű mosógépek és az egyre hatékonyabb mosószerrel elterjedésével, az 1970-es évektől megszűnt, ám ha ritkán is, de nyaranta még mindig előfordul, hogy például szőnyeget vagy más textilféleséget mosnak a folyóban. Talán egy ilyen mosás alkalmával vetődött fel egy mohácsi sokac asszonyban, hogy fel kellene eleveníteni ezt a dunai tevékenységet. Az ötletet a Mohácsi Sokac Olvasókör vezetősége is átvette, és 2009-ben megrendezték az első hagyományos sokac „Pranjet” azaz a helyi sokacok dunai mosását. Bár a mosás már csak szimbolikus, de a köréje épített kulturális és gasztronómiai programmal együtt nagyon sikeres lett. Különösen nagy lendületet adott a rendezvénynek, hogy az indulás utáni harmadik évben erre az időpontra helyezték a Duna Menti Népek Nemzetközi Fesztiválját, és a két rendezvényt összevonták. Ettől kezdve a „pránye”, minden év júliusának első szombatján az egykori felső mosóhelyen, a Duna sokac révi partszakaszán már önálló rendezvényként van megtartva, és bár tavaly a vírushelyzet miatt elmaradt, de remélhetőleg 2021-ben ismét sor kerül rá.

Irodalomjegyzék

- Erdősi, F., & Lehmann, A. (1974). *Mohács földrajza*. Mohács Városi Tanács V.B. Művelődési Osztály.
- Font, M. (2003). Zarándokok, keresztsek és kereskedők a Duna mentén a 11-13. században. In Huszár, Z., Vándor, A., & Walterné Müller, Judit. (szerk.), *2000 év a Duna mentén. A közös múltból a közös EU-jövőbe: A "Fejezetek a Duna-medence történetéből" című nemzetközi tudományos konferencia előadásainak/tanulmányainak és pódiumbeszélgetésének szerkesztett anyaga, Pécs, 2002. május 16-19.* (pp. 39-46). Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága Janus Pannonius Múzeum.
- Nagy, I. G. (1993). Az újránepesült város (Népesség, társadalom, igazgatás Mohácson 1918-ig). In Ódor, I. (szerk). *Tanulmányok Mohács történetéből: A település fennállásának 900. évfordulójára* (pp.129-176). Mohácsi Városvédő Egyesület.
- Visy, Z. (2003). A Duna szerepe és jelentősége a római kori Kárpát-medencében. In Huszár, Z., Vándor, A., & Walterné Müller, J. (szerk.), *2000 év a Duna mentén. A közös múltból a közös EU-jövőbe: A "Fejezetek a Duna-medence történetéből" című nemzetközi tudományos konferencia előadásainak/tanulmányainak és pódiumbeszélgetésének szerkesztett anyaga, Pécs, 2002. május 16-19.* (pp. 27-33). Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága Janus Pannonius Múzeum.

Adatközlők:

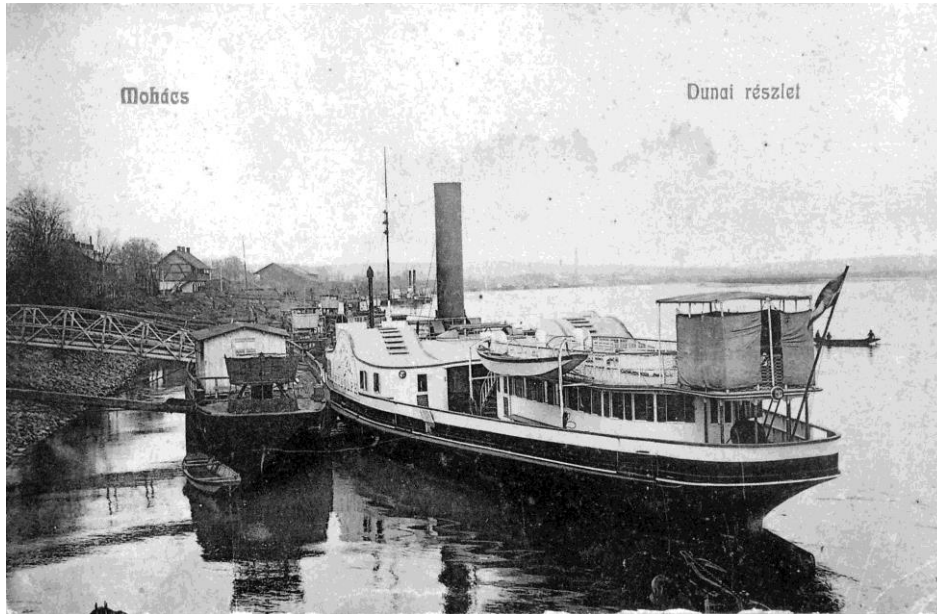
- Bőszné Tamási Mirjana, 1972, Mohács
 Jaksics György, 1952, Mohács
 Lauerné Pávkovics Ágnes, 1955, Mohács
 Orosz Lászlóné (Kóvári Ágnes), 1946, Mohács
 Pávkovics Györgyné (Kalkán Mária), 1934, Mohács
 Sárkics György, 1937, Mohács
 Szűcs József, 1924, Mohács
 Timatityné Kunovszki Ágnes, 1954, Mohács
 Verbán Jánosné, 1936, Mohács

A képek forrása:

Kanizsai Dorottya Múzeum, Helytörténeti Gyűjtemény; fotógyűjtemény

Mellékletek

1. kép: A Magyar Folyam és Tengerhajózási Részvénytársaság egykori kikötője, Mohács

Forrás: Kanizsai Dorottya Múzeum, Helytörténeti Gyűjtemény

2.kép: A mohácsi városi rév még vontatott komppal és „Braun bácsi” a lajtos kocsi

Forrás: Kanizsai Dorottya Múzeum, fotógyűjtemény

3. kép: Mosás a Sokac révnél, Mohács

Forrás: Kanizsai Dorottya Múzeum, fotógyűjtemény

4. kép: Mosás a mohácsi alsó mosóhelyen. A napozós álló kisleány: Minorics Tünde

Forrás: Kanizsai Dorottya Múzeum, fotógyűjtemény, az eredeti kép Minorics Tünde magántulajdona